

УДК 340.15

ПРУССЬКА КОРЕКТУРА PRUSSIAN PROOF-READING

Дмитришин Ю.Л.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства, соціології та політології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

У статті подається історико-правовий аналіз Пруссської коректури як одного з кодифікованих джерел хелмінського (Кульменського) права. Розкрито зміст Пруссської коректури та її процедуру прийняття. Проаналізовано складний та суперечливий процес кодифікації внаслідок значних розбіжностей між прусською шляхтою та міщанством.

Ключові слова: хелмінське (Кульменське) право, Пруссська коректура, джерело хелмінського права, Князівська Пруссія, Королівська Пруссія.

В статье подан историко-правовой анализ Прусской корректуры как одного из кодифицированных источников Хелминского (Кульменского) права. Раскрыто содержание Прусской корректуры и процедуру ее принятия. Проанализирован сложный и противоречивый процесс кодификации вследствие значительных расхождений между прусской шляхтой и мещанством.

Ключевые слова: Хелминское (Кульменское) право, Прусская корректура, источник Хелминского права, Княжеская Пруссия, Королевская Пруссия.

In the article historical and legal analysis of the Prussian proof-reading is given as one of the codified sources of Khelmno (Kulm) law. The content of the Prussian proof-reading and the procedure of its acceptance are exposed. Analysis of complex and contradictory process of codification because of significant differences between the Prussian nobility and middle class is given.

Key words: Khelmno (Kulm) law, Prussian proof-reading, source of Khelmno law, Princely Prussia, Royal Prussia.

Постановка проблеми. Хелмінське право залишається малодослідженою темою в українській історико-правовій та історичній науці. Насамперед це стосується тих історико-правових питань, вивченню яких раніше приділялось мало уваги, зокрема питання середньовічного права. Слід також зауважити, що хелмінське право (один із різновидів міського права доби середньовіччя) відіграло неабияку роль у державно-правовому розвитку українського народу, оскільки на його основі в XIV–XIX ст. здійснювалось самоврядування українських міст і сіл (у Підляшші й на Волині), яке було одним із джерел кодифікації українського права в XVIII – на початку XIX ст.

Стан наукового дослідження. Над дослідженням хелмінського права працювали й продовжують працювати польські, німецькі, українські, білоруські, російські та литовські науковці: М. Ханов, А. фон Коцеба, К. Леман, Й. Фогт, М. Топпен, В. фон Брюннек, А. Замрау, Г. Штеффен, Г. Кіш, А. Метнер, Ф. Маркманн, В. Ебель, Л. Мейтен. М. Балінський, Т. Ліпінський, С. Кутшеба, С. Еренкрайц, З. Качмарчик, З. Здруйковський, Д. Янічка, З. Римашевський, С. Юшков, М. Граціанський, В. Пашуто та ін. Серед українських науковців варто виділити М. Володимирського-Буданова, О. Кістяківського, М. Василенка, А. Яковліва, А. Ткача, М. Кобилецького, Т. Гошко, І. Усенка та ін.

Метою статті є проведення аналізу змісту «Прусської коректури» як одного з кодифікованих джерел хелмінського (кульменського) права.

Виклад основного матеріалу. Надзвичайно важливе значення для дослідження хелмінського права мають його джерела.

Першою ревізією хелмінського права стала Лідбарцька ревізія 1566 р., другою – Новомійська ревізія 1580 р., третьою – Торунська ревізія 1594 р., які отримали назви від міст, у яких засідали кодифікаційні комісії. Усі три ревізії не набули офіційного статусу, оскільки не були затверджені польським королем та генеральним сеймиком Пруссії. Утім вони використовувались у діяльності органів місцевого самоврядування та в судовій практиці.

Поряд із трьома редакціями (ревізіями) хелмінського права ще однією спробою кодифікації на основі хелмінського права стало створення Прусської коректури. Ця кодифікація відбулася на території Королівської Пруссії. У Прусській коректурі разом із хелмінським правом, магдебурзьким та іншими джерелами німецького права використовувалось польське публічне право та звичаєва польська судова практика. У проведенні кодифікації права в Королівській Пруссії брала участь влада Речі Посполитої, що підтримувала створення в Королівській Пруссії власного кодексу прав. Заразом польські королі Стефан Баторій та Сигізмунд III Ваза виступали проти створення окремого судового трибуналу (вищого апеляційного суду) для Королівської Пруссії [2, с. 50]. У 1589 р. і 1590 р. король Сигізмунд III Ваза видав конституції, які гарантували прусській шляхті деякі права в галузі судочинства. Окрім того, з 1585 р. прусська шляхта й міщанство пруських міст розпо-

чали самостійно готувати кодифікацію права. Наслідком цієї кодифікації стало створення в 1594 р. [1]. Торунської ревізії хелмінського права. У свою чергу кодифікаційні роботи, які вели представники пруської шляхти, тривали до 1597 р., коли на засіданні генерального сеймику Королівської Пруссії завершити недопрацьовані проекти було доручено Рейнгольду Гейденштейну і Миколаю Нівесцінському.

Рейнгольд Гейденштейн (1553–1620 рр.) навчався в німецьких (Кролевич, Віттенберг), італійських (Падва) і французьких університетах (Орлеан). Він був відомим правником, істориком та особистим секретарем польського короля Стефана Баторія. Над проблемами кодифікації права Пруссії Р. Гейденштейн працював уже з 1596 р. та підтримував введення до кодексу норм хелмінського права, що стосувалися спадкування дочками й вдовами майна та права жінок набувати нерухоме майно. Також він підтримував створення окремого процесуального кодексу для врегулювання правовідносин шляхти та її підданих.

Миколай Нівесцінський (народився в середині XVI ст., помер у 1607 р.) із 1585 р. входив до складу комісії для кодифікації хелмінського права, метою якої було створення спільного кодексу права для Королівської та Князівської Пруссії [2]. Він підтримував дружні стосунки з іншими членами кодифікаційної комісії, які брали участь у кодифікації хелмінського права, зокрема з Геромнімом Роде і Яношем Гейденштейном. У 1588 р. Миколай Нівесцінський був призначений секретарем короля Сигізмунда III Вази. У 1596 р. його було обрано до складу Коронного трибуналу в Пйотркові, що був вищим апеляційним судом Речі Посполитої. Миколай Нівесцінський також виступав за використання під час створення Прусської коректури норм спадкування за хелмінським правом та за створення процесуального кодексу земського права [3, с. 54].

На початку 1598 р. генеральний сеймик Князівської Пруссії розпочав розгляд Прусської коректури, підготовленої Миколаєм Нівесцінським та Рейнгольдом Генденштейном. Миколай Нівесцінський подав свій проект сейму в письмовій формі, а Рейнгольд Гендестейн особисто репрезентував сейму свій проект. На засіданні генерального сеймику Князівської Пруссії було прийнято рішення взяти за основу проект Миколая Нівесцінського. З ініціативи депутата сейму єпископа Туліцького, який головував на засіданні, одночасно було прийнято рішення про необхідність врахувати й проект Р. Генденштейна та створити єдиний кодекс пруського земського права. Під час діяльності Варшавського сейму (2 березня – 13 квітня 1593 р.) єпископ Туліцький, який одночасно виконував функції коронного підканцлера, використовуючи свої повноваження, провадив активну діяльність щодо кодифікації права Пруссії. Під впливом єпископа Туліцького, послів від пруської шляхти, представників найбільших міст Пруссії – Торуня, Гданська, Ельблага – було офіційно затверджено проект Рейнгольда Генденштейна. Відтак прийнятий проект Прусської коректури було затверджено конституцією пруського сейму та королем Речі Посполитої Сигізмундом III Вазою [3, с. 55].

Сеймова конституція також надавала право мешканцям Королівської Пруссії на подальше вдосконалення їхніх прав і запровадження нових змін у чинні нормативно-правові акти. Король Сигізмунд III Ваза 1598 р. зобов'язав Миколая Нівісцінського взяти участь у сеймику Королівської Пруссії, що мав відбутися в колишній столиці Тевтонського ордену – у місті Мальборку [4, с. 73]. Миколай Нівісцінський мав переконати пруських сенаторів внести зміни до чинного законодавства, щоб усунути суперечності між різними нормативно-правовими актами, що регулювали взаємовідносини міщан і шляхти Королівської Пруссії. Ці проблеми розглядали й на надзвичайному генеральному сеймику Королівської Пруссії, який відбувся 2 червня 1598 р. в Мальборку. На цьому сеймику пруська шляхта виступала проти друку й офіційного опублікування Пруської коректури. Таку пропозицію підтримав з'їзд шляхти Королівської Пруссії. Під тиском шляхти король Сигізмунд III Ваза, який короткочасно перебував у Пруссії, у червні 1598 р. в Мальборку, звернувся до пруського сеймику з пропозицією призупинити друк Пруської коректури. На сеймику в Торуні пруська шляхта відмовилась обирати своїх представників, що мали усунути наявні розбіжності та дати згоду на опублікування Пруської коректури [3, с. 55]. Королівський універсал, виданий напередодні засідання сеймику, зобов'язував його вирішити всі питання, пов'язані з опублікуванням Пруської коректури.

На наступному сеймику пруської шляхти, міщан та воєвод, що також відбувся в Торуні, знову виникли розбіжності між пруською шляхтою та представниками влади й міст щодо опублікування Пруської коректури. Вирішення цієї проблеми було перенесено на сеймик, що мав відбутися в травні 1599 р. Напередодні засідання цього сеймику Королівської Пруссії король Сигізмунд III Ваза видав універсал, що зобов'язував опублікувати Пруську коректуру та додатково опрацювати спірні питання, що стосувалися встановлення місця перебування воєводських судів та зменшення суми грошових штрафів, які могли накладатися на воєвод та віце-воєвод у разі порушення ними порядку розгляду справ у гродських (замкових) судах [3, с. 56]. В інших питаннях текст Пруської коректури мав залишатись без змін. Незважаючи на протести представників міст, сенатори від шляхти прийняли рішення повернути проект Пруської коректури на розгляд короля Сигізмунда III Вази та доопрацювання. Вони домогались нового розгляду тексту Пруської коректури на спеціальному ревізійному сеймі [5, с. 19]. Проти такого рішення категорично виступали депутати від пруських міст, які вказували, що в разі опублікування Пруської коректури вона мала називатися «право земське пруської шляхти» (*Jus terrestre Nobilitatis Prussiae*), а не «право земське пруське» (*Jura terratum Prussiae*) [6, с. 228].

Ревізійний сейм відбувся 6 липня 1599 р. також у Торуні. Представником короля був королівський секретар Андріан Рембовський, який до призначен-

ня на цю посаду виконував функції мальборцького земського судді. На засідання сейму також прибув єпископ Пьотр Тулицький, який виконував обов'язки коронного підканцлера. Сенатори від шляхти на засіданні сейму знову відстоювали право на апеляцію на рішення воєводських і земських судів до трибуналу в місті Пйотркові. Внаслідок довгих дискусій було прийнято рішення про друк Пруської коректури та її офіційне опублікування. Це рішення підписали представники короля та сенатори від шляхти. Від представників міст рішення підписав торунський бургомістер Генріх Стробанд із застереженнями, що передбачені в тексті Пруської коректури обмеження для міст не застосовуватимуть до міста Торунь. Відтак Пруську коректуру було надіслано до друку.

Пруську коректуру надрукували в рекордно короткі строки (до середини вересня 1599 р.) під титулом «*Jus terrestre Nobilitatis Prussiae correctum Anno Domini HDXCVIII*». Третину Пруської коректури було побудовано на основі хелмінського права. Використано було й джерела німецького права, польське земське та польське звичаєве право, судову практику. У свою чергу польське земське право залишалось некодифікованим до ліквідації Речі Посполитої внаслідок розподілів між Австрією, Пруссією та Росією наприкінці XVIII ст. Польські адвокати часто використовували Пруську коректуру в судах на території Речі Посполитої, покладаючись на привілей короля Сигізмунда III Вази, що «Пруська коректура чинна і в Пруссії, і за межами Пруссії». Вони ж відзначали, що Пруська коректура діє й у практиці вищого апеляційного суду в Пйотркові щодо справ, які надходили з Королівської Пруссії. У XVIII ст. норми спадкового права Пруської коректури використовували в судовій практиці всі суди Речі Посполитої, у тому числі й на українських землях. Із цією метою останні три видання Пруської коректури були надруковані в Люблінському трибуналі в 1739 р., 1749 р. та 1754 р. [6, с. 252].

Після розподілів Речі Посполитої (1772 р., 1793 р., 1795 р.) Пруська коректура частково використовувалась на польських землях, що увійшли до складу Князівства Варшавського (1807–1815 рр.). Тут також діяли Кодекс Наполеона, цивільно-процесуальний кодекс та торговельний кодекс 1808 р. [1, с. 57]. На польських землях, що увійшли до Конгресового Королівства, поряд із Кодексом Наполеона діяло польське право. У 1825 р. було прийнято цивільний кодекс Королівства Польського. Важливу роль у творенні польського цивільного права відіграв львівський адвокат Антоній Бінковський (1760–1834 рр.). Він підготував проект цивільного кодексу народу польського в 1827 р., де поряд з австрійським цивільним кодексом 1811 р. використав Пруську коректуру.

Після розподілів Речі Посполитої простежується поетапний відхід від хелмінського права. Незважаючи на те, що в Пруссії було прийнято пруське земельне право (пруський ландрехт), норми хелмінського права й надалі діяли в Торуні й Гданську. У Торуні його було скасовано під час наполеонівських війн та створення Варшавського герцогства.

Тут було запроваджено Цивільний кодекс Наполеона. У Гданську хелмінське право було доповнено вексельним статутом 1701 р. та гданським вількером 1761 р. Такий статус зберігався до другої половини XIX ст., коли 1857 р. хелмінське право було скасовано, а його норми в галузі морського права діяли до 1862 р.

Отже, після завершення роботи над Торунською редакцією (ревізією) хелмінського права (*Jus Culmense revisum*) 1594 р. і Пруською коректурою в 1598 р., опублікованою 1599 р. (*Jus terrestre Nobilitatis Prussiae regalis*), фактично припинилися кодифікаційні роботи над хелмінським правом. Надалі хелмінське право розвивалось переважно в містах через прийняття ними власних нормативно-правових актів, якими були вількери. Хелмінське право розвивалось також завдяки судовій практиці – діяльності вищих апеляційних судів хелмінського права в Хелмно (1233–1458 рр.) й Торуні (1439–1608 рр.) [3, с. 67]. Вількери, або міські статути, приймали То-

рунь, Хелмно, Гданськ та інші великі міста Королівської й Князівської Пруссії.

Ініціатори ревізії хелмінського права усвідомлювали, що можуть досягти мети, лише взаємодіючи з представниками всіх пруських земель та станів. На жаль, такої взаємодії не було. Найбільшою перешкодою стало шляхетсько-міщанське протистояння, основною причиною якого було неприйняття шляхтою фламандських норм спадкування в хелмінському праві. Шляхта вважала, що зрівнювання в правах синів і дочок спадкодавця та майнова спільність подружжя з правом спадкування дружиною за померлим чоловіком половини спільного майна призведе до подрібнення земель та занепаду шляхетських родів.

Пруська коректура стала найпоширенішим збірником правових норм та використовувалась не лише в судах Пруссії, але й Речі Посполитої, зокрема й на українських землях аж до XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Zdrójkowski Z. Korektura pruska – jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598–1830) / Z. Zdrójkowski. – 1961. – Т. 13. – З. 2.
2. Mallek J. Prawo chełmińskie w Prusach Krzyżackich (1466–1525) i Prusach książęcych (1525–1620) / J. Mallek // *Studia culmensia historico-juridica czyli księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego* / pod red. Z. Zdrójkowskiego. – Toruń, 1988. – Т. 2. – S. 131–147.
3. Łysiak L. O tak zwanym sądzie sześciu miast / L. Łysiak // *Czasopismo prawnohistoryczne*. – 1975. – Т. 27. – З. 2. – S. 114–119.
4. Kamińska K. Sądownictwo miasta Torunia do połowy XVII w. na tle ustroju sądów niektórych miast Niemiec i Polski / K. Kamińska ; Towarzystwo Naukowe w Toruniu. – Warszawa ; Poznań : Państw. Wydaw. Naukowe, 1980. – Т. 16. – З. 2. – 187 s.
5. Rozenkranz E. Początki i ustroj miast Pomorza Gdanskego / E. Rozenkranz. – Gdansk, 1962. – 322 s.
6. Stobbe O. *Geschichte der deutschen Rechtsquellen* / bearb. O. Stobbe. – Leipzig : Duncker & Humboldt, 1860. – Bd. 1. – 516 s. ; 1864. – Bd. 2. – 529 s.